

В. ЩЕРБАТЮК

Творчі завдання на заняттях із літературознавчих дисциплін як засіб розвитку креативності
майбутніх учителів-словесників

УДК 371.134:8(07)

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Вікторія Щербатюк

старший викладач

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

viktoriya080871@ukr.net

Анотація. У статті подано методику використання низки творчих завдань для роботи зі студентами філологічних факультетів у процесі вивчення ліричного твору. Завдання спрямовані на проектування креативних якостей майбутнього вчителя-словесника: фантазію, натхнення, ініціативу, нестандартність, непересічність, наявність власної думки. На сьогодні навчальний процес сприймається студентами як щось застигле, яке обов'язково необхідно вивчити і здати. Вони не будуть мислити критично, допоки викладач не створить творчу атмосферу, що сприятиме активному залученню студентів до процесу навчання. А для цього треба дозволити їм вільно розмірковувати, робити припущення, фантазувати. Запропоновані завдання можуть бути використані у вищій школі підчас викладання курсів «Вступ до літературознавства», «Історія української (зарубіжної) літератури», а також на факультативних заняттях із теорії літератури.

Ключові слова: креативність; аналіз твору; асоціативний аналіз; творчі завдання; інтерактивні методи та прийоми.

ТВОРЧЕСКИЕ ЗАДАНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ С ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ- СЛОВЕСНИКОВ

Виктория Щербатюк

старший преподаватель

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск Донецкой области, Украина

viktoriya080871@ukr.net

Аннотация. В статье представлена методика использования ряда творческих заданий для работы со студентами филологических факультетов в процессе изучения лирического произведения. Задания направлены на проектирование креативных качеств будущего учителя-словесника: фантазию, вдохновение, инициативу, нестандартность, незаурядность, наличие собственной точки зрения. Сегодня учебный процесс воспринимается студентами как нечто застывшее, которое обязательно необходимо изучить и сдать. Они не будут мыслить критически, пока преподаватель не создаст

В. ЩЕРБАТЮК

Творчі завдання на заняттях із літературознавчих дисциплін як засіб розвитку креативності майбутніх учителів-словесників

творческую атмосферу, способствовать активному привлечению студентов к процессу обучения. А для этого надо позволить им свободно рассуждать, предполагать идеи, фантазировать. Предложенные задания могут быть использованы в высшей школе во время преподавания курсов «Введение в литературоведение», «История украинской (зарубежной) литературы», а также на факультативных занятиях по теории литературы.

Ключевые слова: креативность; анализ лирического произведения; ассоциативный анализ; творческие задания; интерактивные методы и приемы.

THE CREATIVE TASKS DURING THE PRACTICAL SESSIONS OF LITERARY SUBJECTS AS THE MEANS OF DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF FUTURE LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS

Viktoria Shcherbatiuk

Senior Lecturer of Ukrainian Language and Literature Department

SHEE “Donbass state pedagogical University”

Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

viktoriya080871@ukr.net

Abstract. The author of the article analyzes the methodology of using a number of creative tasks for working with students of Philology Department during the practical sessions of literary subjects. The tasks are focused on designing the creative qualities of future language and literature teachers: imagination, inspiration, initiative, noncommonality, extraordinary nature, his/her own point of view. At present, the students perceive the learning process as something fixed, which necessarily must be studied and passed. They will not think critically, as long as the teacher does not create creative atmosphere to facilitate the active involvement of students into the learning process. And one should allow them to freely speculate, dream up.

Each person has the potential of skills, and the tasks of modern teacher are developing these skills and managing the process of the development. Therefore, the main purpose of organization of practical session is to be able to encounter the students' intellectual forces, to cause them to work, to create a favorable pedagogical environment for their formation and simultaneously to shape the identity of a young person, his/her outlook. Organizing the practical training one should find a way to students' minds and doesn't give them ready knowledge but to ensure them to acquire knowledge themselves trying to search, establish dependences, and patterns. They should be engaged in creative dialogue with cultural texts and nourish their own personal position.

The problem of creativity is complex and multifaceted. Since ancient times it has been in the scholars' and philosophers' field of view (Plato, Aristotle, Hegel, Pestalozzi, etc.). Basic issues of a creative individual are disclosed in the works by A. Luk, Ia. Ponomarev, A. Matiushkin, P. Enhelmeier, V. Moliako, O. Amatev, E. Belkina, A. Bohush, N. Vetluhina, N. Havrish, O. Dronova and others. However, the growing relevance and educational significance of this issue, especially given the coverage of its practical aspects, determine the choice of the research issue.

The proposed tasks can be used in the university during the courses “Introduction to literature”, “History of Ukrainian (foreign) literature”, “Methodology of teaching Ukrainian and foreign literature”, as well as during facultative studying the history and theory of literature.

Key words: creativity; analysis of a work; associative analysis; creative tasks; interactive methods and techniques.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування творчо-професійних здібностей майбутніх учителів-словесників є невід’ємною умовою подальшого розвитку фахівця-філолога, його успішної професійної діяльності. Важливо, щоб студент у виші отримав не лише конкретні знання зі спеціальності, але й навчився спостерігати, досліджувати, узагальнювати, робити самостійні висновки, розвивати креативне мислення. Тому постає потреба провести дослідження, яке спроможне довести, що креативність – одна з базових якостей особистості майбутнього вчителя-словесника.

Слушними на сьогодні є слова В. Сухомлинського: «Будьте самі шукачами, дослідниками. Якщо не буде вогника у вас, вам ніколи не запалити його в інших». Від того, як нестандартно та гнучко мислить студент-філолог, як розвинуті його художньо-творчі здібності, уява, художній смак, інтуїція, відчуття мови, уміння вести діалог, імпровізувати, фантазувати, залежить, чи зуміє він правильно організувати креативне навчання своїх учнів, запалити вогник творчості в юних душах. Завдання вчителя – допомогти учневі знайти себе в житті; пробудити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному від народження. Бо творчість дозволяє людині реалізовувати свій фізичний та духовний потенціал, швидко й адекватно адаптуватися в навколишньому середовищі та змінювати його разом із перетворенням власної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку творчого потенціалу особистості вже давно перебуває в колі наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних науковців. Деякі аспекти творчості розглядали ще з давніх-давен такі філософи, як Платон, Арістотель, Августин, Г. В. Ф. Гегель, Й. Г. Песталоцці та ін. Актуальними на сьогодні залишаються дослідження про механізми функціонування творчих здібностей та мислення К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, П. Блонського, Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва та ін. Психологію творчості, мислення і творчості вивчали А. Лук, Я. Пономарьов, П. Енгельмейер, В. Моляко. Проблема розвитку мовленнєвих творчих здібностей стала предметом наукових досліджень О. Аматьєва, Е. Белкіної, А. Богуш, Н. Ветлугіної, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Комарової, Т. Козакової, О. Ушакової та ін. Ефективні методи, прийоми, форми розвитку творчих здібностей у процесі вивчення літератури запропоновані в працях Ф. Бугайка, Т. Бугайко, А. Вітченка, Н. Волошиної, В. Гончарук, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, О. Куцевол, Л. Мірошниченко,

Творчі завдання на заняттях із літературознавчих дисциплін як засіб розвитку креативності майбутніх учителів-словесників

В. Неділька, Є. Пасічника, А. Ситченка, Г. Токмань, О. Чайки та ін. Ці дослідники переважно розглядають окреслену проблему на рівні загальноосвітньої школи. Проте питання розвитку креативності студентів вищих навчальних закладів на сьогодні залишається актуальним.

Формулювання цілей статті. Мета статті – охарактеризувати різновиди творчих завдань, застосування яких на заняттях із літературознавчих дисциплін сприяє розвитку креативності майбутніх учителів-словесників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в теорії та практиці особливо гостро стоїть проблема формування творчої особистості, тому розвиток творчих здібностей студента-філолога – важлива складова сучасного педагогічного процесу.

Творчість передбачає «наявність в особистості здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [1, с. 14].

«Творчі здібності – продукт саморуху, самостійного розв’язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв’язків між предметами і явищами... Це продукт розвитку, причому розвитку вільного, за якого інтерес, захоплення і пристрасть – головні рушійні сили» [2, с. 5].

Науковці зазначають, що творчість має місце не лише там, де створюється щось абсолютно нове, а й там, де вноситься своє розуміння, щось по-своєму відтворюється, змінюється, ґрунтується вже створене. Тож якщо є творчий процес, буде у свій час результат. Творча людина його обов’язково досягне [2, с. 5].

Основний показник обдарувань студента – креативність, тобто здатність студента до творчого виконання поставлених перед ним завдань. У психологічних дослідженнях терміном «креативність» окреслюють комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей і нестандартного їх вирішення. Тому перед викладачем вишу стоїть завдання: навчити студента генерувати ідеї, асоціативно мислити, долати інертність думки, незалежність суджень, а головне мріяти, фантазувати, словесно малювати навіть найбезглуздіші образи, бачити те, що непомітне для звичайної людини. Для цього треба: створити відповідні умови на занятті; уміти бачити лише позитивне; зацікавити студента; заохочувати до максимальної захопленості в спільній діяльності; делікатно та об’єктивно

Творчі завдання на заняттях із літературознавчих дисциплін як засіб розвитку креативності майбутніх учителів-словесників

оцінювати творчі прояви; виключати будь-який тиск, створювати атмосферу «відвертості», щоб студент завжди відчував підтримку викладача; хвалити за досягнення; надавати свободу в застосуванні здібностей. Треба пам'ятати, що викладач – це не так наставник, як одностудент!

Моріс Мартен дю Гар уважав, що «талант без праці – це феєрверк: на мить засліплює, а потім нічого не залишається». Тому пропонуємо низку творчих завдань, які варто застосовувати на заняттях із літературознавчих дисциплін, бо вони допомагають розвивати талант, творчі здібності, фантазію, інтуїцію, креативне мислення майбутніх учителів-словесників.

Ефективність заняття багато в чому залежить від так званого налаштування на роботу, тобто забезпечення емоційної готовності до практичного використання набутих знань. Із перших хвилин студент повинен відчувати, що він цікавий викладачеві не просто як носій знань, а і як особистість, що важливим є його настрій, душевне самопочуття. Спостереження за власним настроєм сприяє формуванню рефлексійних умінь студентів, мобілізує до праці, активізує увагу.

Відтак викладачеві легше створити творчу атмосферу на занятті. Щоб досягти позитивного налаштування на практичну роботу, пропонуємо використання різних терапевтичних вправ, а саме: обмін компліментами; визначення настрою за допомогою дієслів *хвилююся, сподіваюся, радію, очікую...*; «Побахай собі (мені) успіху»; з'ясування емоційної готовності за допомогою словосполучення; обмін усмішками; мімічне відображення настрою; прийоми «Незакінчене речення», «Кольоровий настрій» (графічний, словесний), «Ланцюжок добрих побажань»; визначення настрою за допомогою образних висловів тощо.

Наведемо приклад психологічної вправи, що налаштовує на творчість: *«Добрий день усім! Влаштуємося зручніше й закриваємо очі. Зробіть три глибоких вдихи й видихи... Уявіть собі, що над вами нічне зоряне небо. Подивіться на якусь особливо яскраву зірку, що асоціюється у вас із вашою мрією: із бажанням що-небудь мати чи ким-небудь стати... Тепер простягніть руки до неба, щоб досягтися до своєї зірки. Намагайтеся щосили і обов'язково дістанете рукою свою зірку. Зніміть її з неба й покладіть обережно перед собою до гарного просторого кошика... А тепер повільно відкрийте очі, посміхніться один одному й з цієї посмішкою ми розпочнемо заняття».*

Крім того, для створення емоційної ситуації на занятті часто використовуємо мультфільми, які відтворюють певні емоції, викликають асоціативні думки.

На етапі рефлексії варто використовувати вправи, що узагальнюють емоційних настроїв заняття. Ефективним прийомом є розповідь різноманітних притч та історій, що можуть бути створені самостійно чи взяті з певних джерел і трансформовані при викладі, залежно від того, як складається ситуація на практичному занятті. Наведемо приклад однієї із притч, ідея якої актуальна й нині: праця не лише нестерпний тягар чи засіб для матеріального забезпечення, а й – найперше – джерело творчості й щастя.

«У середні віки у французькому місті Шартрі будували собор. Якось трьох тачечників, які виконували однакову роботу – перевозили камінь – запитали:

– Слушайте, друзі, що ви робите?

Перший робітник похмуро глянув і роздратовано відповів: «Тобі що, повилазило? Не бачиш – камінь тягаю на майданчик, хай йому грець!»

Другий спокійно сказав : «Що я роблю? Заробляю на кусень хліба для своєї родини».

А третій розігнувся, витер спітніле чоло, усміхнувся і з гордістю сказав: «Я будую Шартський собор!»

Отже, використання історій, притч може стати важливим елементом на етапі рефлексії. Вони допоможуть студентам розширити межі свого розуміння й поглянути на свій досвід з більш гнучкої позиції. О. Немиринський зазначав: «Терапевтичне значення використання притчі в тому, що вона вербалізує переживання. А це водночас утримує переживання на емоційно-образному рівні, тобто залишає його відкритим, рухомим» [3].

Ще одна вправа – «Афірмації». Викладач разом зі студентами проголошує афірмації – позитивні твердження, які можуть перетворитися на справжні чарівні заклинання, якщо навчитися грамотно їх використовувати: «*Рухайся лише вперед!*»; «*Нема нічого неможливого!*»; «*Боїшся падати? Тоді ніколи не зможеш літати*» тощо.

Завдання творчого спрямування передбачають розвиток творчого мислення, керованої уяви та містять приховані протиріччя. Об'єктом на цьому рівні стає система мови загалом чи художня система письменника,

епохи. Перед студентами не лише ставляться творчі завдання, їм також пропонується форма реалізації цих завдань (*поетичні експромти, акровірші, буриме, есе, нариси, етюди (акварель, образок, ноктюрн, фантазія, арабеска, фрагмент, студія, ескіз), окрушини, лімерики, флешфікшні, метаморфози, каліграми, відеоми, фанфіки (приквели, мідквели, сиквели тощо), кластери, наративи, кубування, міні-саги, синкани, даймонди тощо*) з обов'язковим визначенням обсягу роботи.

Продуктивними творчими роботами при опрацюванні деяких тем із навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» є *вправи з монофонами* (коротке навчальне оповідання, усі слова якого починаються на одну й ту ж букву (звук), «*вірш за метафорою*» (складається з шести характеристик, розміщених у певній послідовності: колір, смак, запах, зовнішність, звук, якість переживань; кожен рядок – назва вірша), «*Буриме*» (дається готова рима, написати вірш у стилі В. Шекспіра, П. Тичини, В. Маяковського).

Наведемо приклад «вірша за метафорою», який написала студентка першого курсу *І. Данилейченко* після опанування теми «Мова художнього твору»:

Осінь

Осінь – це яскраві спогади з минулого.

Осінь – це завжди смак спілих ягід.

Осінь – це запах прілого листя.

Осінь – це усмішка стомленого сонця.

Осінь – це пісня журавлів, що відлітають.

Осінь – це «безсмертний дотик до душі».

Не менш цікавим завданням для студентів є створення словесного портрету персонажа (прозовий твір) чи ліричного героя (ліричний твір), підбираючи по 2 – 3 іменники-ознаки на кожну букву слова. Ця вправа дозволить майбутнім учителям-словесникам удосконалити знання з теми, перевірити мовленнєві здібності, розширити особистий словниковий запас. Наведемо приклад використання такої вправи під час вивчення повісті О. де Бальзака «Гобсек»:

Г – гроші, глитай

О – оглядач, оцінювач (життя)

Б – безпристрасність, бездушність, безсердечність, багатство

Творчі завдання на заняттях із літературознавчих дисциплін як засіб розвитку креативності майбутніх учителів-словесників

С – скнара, стриманість, самозбереження

Е – егоїст, енерджайзер, експлуататор

К – капіталіст, корисливість

С – сухоглот, спостерігач, спекуляція, скромність

К – корисливість, «колекціонер»

Н – неоднозначність, недовірливість, накопичувач

А – людина-автомат

Р – розум, розчарування

А – аферист

Цю ж вправу, за бажанням студентів, можна виконати як акровірш. Це дозволить їм випробувати свої творчі здібності, а викладачеві – виявити обдаровану молодь.

На практичному занятті з літературознавства за темою «Художній образ», працюючи над створенням художнього образу, укладаємо словничок оригінальних думок:

Що таке сніг?

Сніг – біла усмішка землі.

Сніг – висока пінка вранішньої кави з молоком.

Сніг – цукрова пудра на святковому тістечкові.

Сніг – пухнаста шубка, яка зігріває старе коріння землі.

Що таке вітер?

Вітер – хлопчик-пустунець, що грається у жмурки із сонечком.

Вітер – як сумні моменти: з'являється нізвідки й зникає непомітно.

Вітер – свіжий подих неба після ранкового чищення зубів пастою Colgate.

Таке завдання можна використати також при засвоєнні теми «Мова художнього твору», так як оригінальні думки – це переважно тропеїчні образи (порівняння, епітети, метафори тощо).

На заняттях з історії української та зарубіжної літератур практикуємо таку творчу роботу, як написання твору-перевтілення (метаморфози). Так, на підсумковому етапі вивчення повісті-притчі американського письменника Річарда Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» студентам пропонуємо перевтілитись у чайку й описати свої відчуття, мрії, сподівання,

прагнення. Для посилення емоційного настрою використовуємо відеоматеріал «Море і чайки» (<https://www.youtube.com/watch?v=D5anNTxjwS0>).

Актуальним є на сьогодні використання асоціативного аналізу художнього тексту. У методиці української літератури був розроблений алгоритм асоціативного аналізу, в основі якого лежить асоціативно-рефлекторна теорія про здатність людського мозку до асоціацій, до утворення зв'язків між подіями та фактами. Будь-який твір (особливо ліричний) може викликати в читачів низку асоціацій, спогадів, думок, пов'язаних з їхнім життєвим досвідом, із тим, що вони бачать у житті. Використання такого аналізу сприяє розвитку уявлення студентів, образного мислення, стимулює до творчості. Тому пропонуємо завдання, яке можна використати під час асоціативного аналізу верлібрової поезії.

Перш ніж проаналізувати зі студентами конкретний поетичний текст, даємо їм можливість стати співавторами чи авторами нових творів. Для цього застосовуємо роботу з малюнками. Спочатку дома читаємо уважно текст, який буде розглядатися на занятті, виписуємо основні образи й підбираємо малюнки до кожного з них. На практичному занятті студентам послідовно (як вони з'являються в тексті) показуємо малюнки-образи й пропонуємо записати ті асоціації, які виникли після перегляду.

Далі ставимо завдання: написати прозою чи віршем (верлібром чи римованим) декілька рядків, використовуючи зафіксовані асоціативні образи. Перевіряємо творчу роботу і лише потім зачитуємо ту поезію, до якої підібрані малюнки-образи. Таке завдання можна використати під час вивчення творчості М. Семенка, В. Поліщука, В. Голобородька, М. Воробйова, В. Кордуна, В. Стуса та ін.

Висновки. Отже, використання тих чи тих творчих завдань на практичних заняттях із літературознавчих дисциплін сприяє зміні моделі поведінки між викладачем і студентом, допомагає розвивати креативне мислення, фантазію, творити оригінальні ідеї, відмовитися від стереотипів, учитися глибше занурюватися в бездонну криницю мудрості та життєвого досвіду. Студентську творчість потрібно підтримувати, стимулювати, розвивати. Бо як говорив Монтень: «Прихований талант рівнозначний бездарності».

У перспективі подальших досліджень – методика використання творчих завдань традиційного та інноваційного характеру під час шкільного та літературознавчого аналізу ліричних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонташ Г. Є. Формування творчої особистості / Г. Є. Гонташ // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. – № 5. – С. 13–16.
2. Куц Є. Л. Формування творчої особистості засобом художньої літератури / Є. Л. Куц // Всесвітня література в середніх навчальних закладах. – 2000. – № 2. – С. 5–7.
3. Немиринский О. В. Личностный рост в терапевтической группе / О. В. Немировский. – М. : Смысл. 1999. – 176 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Hontash, H. Ye. (2003). . Formuvannia tvorchoi osobystosti [Forming a creative individual]. *Vsesvitnia literatura ta kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy – World literature and culture at educational establishments in Ukraine*, 5, 13 – 16 [in Ukrainian].
2. Kuts, Ye. L. (2000). Formuvannia tvorchoi osobystosti zasobom khudozhnoi literatury [Forming a creative individual by means of fiction]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh – World literature at secondary educational establishments*, 2, 5 – 7 [in Ukrainian].
3. Nemirinskiy, O. V. (1999). *Lichnostnyy rost v terapevticheskoy gruppe [Individual development in the therapeutic group]*. Moscow: Smysl [in Russian].